

LÁNDZSÁVAL AZ ATOMKORBA ÚJ-GUINEA BÍRÓ LAJOS UTÁN

A magyar természetkutató-munka valójában nem Bíró Lajossal kezdődött Új-Guineában. Elsőként az erdélyi Fenichel Sámuel vezetett oda a felfedezés, a természetbúvárok szelleme. 1891-től 1893-ig gyűjtött ott természettudományos és néprai anyagot, készítette feljegyzéseit. Munkájának kézzelfogható eredménye a hazaküldött 3000 etnográfiai tárgy, valamint 25000 zoológiai és botanikai példány volt. A fiatal, tehetséges kutató életével fizetett azért, hogy megismerkedhetett Új-Guineával. Sírja ott domborodik valahol, a stephansorti temető elfelejtett zugában, nem messze a mai Madang városától. Bíró az ő példáján fellelkesülve vállalta fel a megkezdett munka folytatását.

Három hatalom hálójában

Bíró Lajos új-guineai munkássága szinte páratlan volt, és maradt a mai napig is. Állattani kollekciója több mint 200000 példányt számlált, s mintegy 6000 néprajzi tárgyat gyűjtött.

Új-Guinea még ma is megfelel a hamisítatlan vadon fogalmának – főleg akkor, ha képzeletünket a magyar nyelvű irodalomban csak ritkán felbukkanó, javarészt réges-régen született, kalandos útleírások tüzelik. Bíró Lajos idején, a nagy utazó 1884-től 1901-ig terjedő új-guineai évei alatt tényleg vadon volt még az ország javarésze. Am azóta több mint egy évszázad telt el, s az idő nagy úr: még a vadont is kikezdi...

A természettudományos anyagból ezidáig több mint 2000, korábban nem ismert fajt írtak le és neveztek el a kutatók – s a gyűjtemény egy része még ma is feldolgozásra vár!

Nem csoda, hogy számunkra a XIX. század vége és a XX. század első éve a legérdekesebbek Új-Guinea történelméből, hiszen ez volt a természetkutatás hőskora ott, s ekkor volt a leglényegesebb a magyar hatás. Bíró és

Fenichel áldozatteljes munkája révén került a kor egyik legjelentősebb néprajzi és zoológiai Új-Guinea-gyűjteménye Magyarországra. A századforduló idején három gyarmatosító osztozott a szigeten: a nyugati fél a hollandoké, a délkeleti rész az angoloké, míg az északkeleti terület a németeké volt. Az új-guineai „német periódus”, mely mintegy 30 évig tartott, az első világháború kitoréskor véget ért. A véget az ausztrál hadsereg bevonulása jelentette. A háború végeztével az egész keleti fél és a

hozza tartozó szigetvilág ausztrál „gyámság” alá került, ami valójában nem volt más, mint gyarmatosítás, Nagy-Britannia hozzájárulásával. A nyugati rész továbbra is megmaradt holland gyarmatnak.

Békés emberevők és ártatlan áldozatok

Hogy tisztán lássuk a helyzetet, tudnunk kell, hogy Új-Guineában több száz etnikum élt és él, ugyanennyi nyelvel, kultúrával, szokásokkal. Ezek a csoportok gyakran hadilábon álltak egymással, vagy elszigeteltségben éltek, így nemzeti összefogás, mely egyöntetűen ellenezte volna a gyarmatosítók térhódítását, soha sem jöhetett létre. Az ausztrálok jó „gyámság” bizonyultak, mert amennyire lehetett, kordában tartották az egymással civódó törzseket, törvényes rendet teremtettek az országban, és sokkal tisztességesebben bántak az őslakosokkal, mint annak idején a

németek vagy az angolok. Nem csoda hát, hogy gyarmatosító és gyarmatosított békésen megért egymással. A holland részre inkább a nemtörődomség volt a jellemző: a jó hollandusokat leginkább csak a kereskedés, a pénz érdekelte. A belső területek bennszülötteivel nem törődtek: azok zavartalanul öldököltek és ehatték egymást továbbra is.

A második világháború újabb változásokat hozott. A német példát követve Japán is nagyratörő álmokat kergetett: szeretne volna bekebelezni az egész csendes-óceáni térséget, Ausztráliát is beleértve. A japán erők nemcsak hogy partra szálltak Új-Guineában, hanem jó részét el is foglalták. Hosszan tartó és heves harcok dúltak itt, melyeknek tragikus módon magyar áldozata is volt. Molnár Máriát, aki a Magyar Missziós Szövetség küldöt-

teként ápolónői minőségben – de gyakorlatilag inkább orvosi, tanítói, néprajzkutatói és amatőr geográfusi feladatot ellátva – dolgozott hosszú éveken át Manus, majd Pitilu szigetén, a japánok gyilkolták meg.

Cseberből vederbe

A háború Új-Guineában a japánok kiverésével végződött, s ezt követően a helyzet ismét konszolidálódott. Annak ellenére, hogy észlelhető, nemzeti függetlenségre törekvő mozgalomról szó sem volt, a nemzetközi vélemény és főként az ENSZ hatása következtében Ausztrália hozzáfogott, hogy felkészítse Új-Guineát az önállóságra. Több mint két évtized kellett ahhoz, hogy megvalósulhasson az akkor modernnek számító művelődési és közegészségügyi program, működő admi-

nisztrációs rendszer jöjjön létre, és kiépüljön egy olyan infrastruktúra, amely lehetővé tehetné az új állam megalakulását. A természettudományos feltárás is újabb lendületet kapott, s ezen a téren ismét akadt egy kimagasló magyar személyiség, aki nagyban öregbítette a magyarság hírnevét. A budapesti születésű Szent-Ivány József 1954-től 1966-ig dolgozott Új-Guineában mint zoológiai kutató. Bíró Lajos méltó, modern kori utódjának nevezik őt, aki több mint 100000 példányos magánygyűjteményével megalapította Wau-ban a Központi Rovartani Intézetet. Munkásságát nemcsak a magyarság, hanem Ausztrália is nagyra becsüli. Tudományos eredményei elismeréseként II. Erzsébet királynő 1985-ben Ausztrália-renddel tüntette ki.

1975-ben Új-Guinea ausztrál fennhatóság alatt álló területe Papua New Guinea (röviden PNG) néven függetlenné vált. Időközben a sziget nyugati részén is változott a világ. A hollandok – nem úgy, mint az ausztrálok – meg akarták tartani gyarmatukat. Az egyre növekvő népességű Indonézia azonban Sukarno elnöksége alatt szemet vetett a területre. A kétkulcsos államfő hol a Szovjetunióval, hol a nyugati nagyhatalmakkal kacérkodva végül elnyerte az ENSZ támogatását: Indonézia számára 1963-ban szabad lett az út Új-Guinea felé. Cseberből vederbe került az ország, mert ha a hollandok rossz gazdák voltak, akkor az indonézek százszor rosszabbnak bizonyultak. A kizsákmányolás, elnyomás és a legalapvetőbb emberi jogok meggyalázása meghozta hatását: 1970-ben létre jött egy

nemzeti ellenállási mozgalom, a Szabad Pápua Mozgalom, mely változó sikerekkal a mai napig küzd a függetlenségért.

Vadon helyett vadnyugat

Vadon-e még ma is Új-Guinea? Kétségtelen, hogy jó része még mindig az. Az eldugott völgyekben, a szinte áthatolhatatlan őserdők mélyén ma is kőkorszaki körülmények között élnek emberek, s háborítatlan élővilágot talál a nagy ritkán arra vetődő természetkutató. De Új-Guinea javarésze bizony már nem háborítatlan vadon, hanem inkább alaposan felkavart vadnyugat. Az ausztrálok 1975 előtti, függetlenségre felkészítő munkája vajmi keveset használt. Amint a „gyám” kihúzta lábát, felborult a rend. Ma, 27 évvel az önálló PNG születése után a közbiztonság

egyenlő a nullával: a rablótámadás, betörés, nemi erőszak, gyilkosság napirenden van szinte mindenütt, minden nap. Az az idő, amikor pusztán egy lepkehálóval felfegyverkezve, teljes biztonságban barangolhatott a természetbúvár amerre csak akart, már a múlté. Még turizmus is alig-alig létezhet ilyen körülmények között, hiszen a túraszervezők megszöknek a befizetett pénzzel, a helybéli repülőjáratok megbízhatatlanok, és a mérgegdrága szállodák minősége kritikán aluli. Magasabb szinten pedig a korrump politikusok, önző üzletemberek okozzák a problémák véget nem érő sorozatát.

Könnyű lenne pálcát törni Új-Guinea felett, mondván, hogy az új nemzet fiai tékozló és gonosz gyermekeként viselkednek, nem becsülve meg mindazt, ami úgyszólván az

ölkükbe hullott. Ám ha figyelembe vesszük azt, hogy ezen a szigeten alig száz évvel ezelőtt még tökéletes kőkorszak volt, amit sok évtizedes „gyámság” követett, majd hirtelen az egész nemzet nyakába szakadt a nagy önállóság, akkor feléled bennünk az együttérzés a fiatal ország iránt. Az új-guineaiak akarva-akaratlan elindultak azon az úton, melyet az

úgynevezett „fejlettebb nemzetek” már bejártak. Az egyetlen különbség az, hogy míg azok évezredek alatt tették meg ezt az utat, Új-Guineának néhány évtizednyi idő jutott csak, hogy utolérje a mi fékevesztetten szárguldó, nyakló nélkül „fejlődő” világunkat.

Dr. Hangay György